

Pilihan Raya Negeri Sarawak 2016: Kempen, Isu dan Prestasi Parti Politik Oposisi Yang Bertanding

Sarawak State Election 2016: Campaign, Issue and Performance of Each Political Party Contested

**Akmal Hisham Abdul Rahim¹,
Shaharuddin Badaruddin², Hamdan Mohd Salleh³, Khairul Arifin Abdul Munir⁴, Ismail Yusop⁵,
Farid Wajdi Mohd Nor⁶, Izwan Suhadak Ishak⁷ dan Amidi Abdul Manan.⁸**

¹Universiti Teknologi MARA (UiTM) Cawangan Pahang Kampus Raub, Fakulti Sains Pentadbiran dan Pengajian Polisi (FSPPP),

^{2,3,6,7,8}Universiti Selangor (UNISEL), Kampus Bestari Jaya, Selangor,

^{4,5}Institut Darul Ehsan (IDE), Shah Alam, Selangor.

Email: akmal.hisham84@gmail.com

Abstrak

Pilihan Raya Negeri Sarawak (PRN) ke-11 menjadi medan utama kepada parti politik oposisi yang bertanding khususnya kepada Parti Keadilan Rakyat (KEADILAN). Peralihan kuasa kepada Adenan Satem telah menyakinkan pengundi Sarawak bahawa pembaharuan akan berlaku dalam pentadbiran beliau. Kempen politik yang dilakukan oleh parti oposisi lebih bersifat nasional dan kurang menyentuh isu tempatan. Malah pengundi Sarawak lebih cenderung kepada isu tempatan dan dekat dengan mereka seperti isu tanah adat, pembangunan infrastruktur dan kemudahan asas seharian. Kajian ini menggunakan kaedah temu bual berstruktur dan kajian lapangan di Sarawak selama seminggu. Parti oposisi juga kelihatan tidak bersepatat dalam beberapa isu dan berlaku pertembungan tiga penjuru. Parti KEADILAN berjaya memenangi hanya tiga kerusi DUN dan mengalami kemerosotan undi popular. Jelas sekali faktor pertembungan kerusi dan isu yang digunakan gagal mempengaruhi pengundi untuk mengundi oposisi.

Kata kunci: Pilihan raya, Sarawak, Oposisi, Keadilan, Kempen

Abstract

The 11th Sarawak State Election (PRN) had been the primary focus for many political parties, especially People's Justice Party (KEADILAN). The transition of power to Adenan Satem had witnessed the increase level of confidence towards Sarawak voters where the new reform will be implemented under his leadership. Political campaigns by opposition parties touch on national issues and rarely discussing local issues. Sarawak voters are more inclined to local issues instead, especially issues which are closer to their hearts like Native Customary Rights, infrastructure, and basic amenities. This study was conducted using a structured method of interview and field study in Sarawak for a week. The opposition party also seems to have disagreement among them on some issues and in certain constituency happened three-cornered fight. KEADILAN only won three state legislative seats and experienced a downfall of popular votes. The three cornered fights and the issues that have been used by them had failed to win the heart of the voters to support them.

Keywords: Elections, Sarawak, Opposition, Justice, campaign

Pengenalan

Negeri Sarawak sememangnya berbeza dari segi komposisi etnik dan budaya jika dibandingkan dengan negeri-negeri lain di Malaysia. Namun sejak kebelakangan ini, masyarakat dan khususnya penganalisis politik tempatan mula mengkaji dan ingin mengenali lebih mendalam budaya politik Sarawak. Dari aspek

geografi, Sarawak terletak di Kepulauan Borneo bersama Sabah, Brunei dan Indonesia (Kalimantan). Pilihan Raya Negeri (PRN) Sarawak ke-11 telah berlangsung pada 7 Mei 2016. PRN ini mencatatkan jumlah pengundi biasa sebanyak 1,113,552 dan 25,022 pengundi awal. Manakala 82 kerusi Dewan Undangan Negeri (DUN) dipertandingkan iaitu penambahan sebanyak 11 kerusi berbanding PRN ke-10 pada tahun 2011 (Utusan Online, 2016, 15 April).

Sejak Sarawak menjadi sebahagian daripada Malaysia pada tahun 1963, Sarawak telah mengadakan PRN sebanyak sepuluh kali bermula pada tahun 1969/70, 1974, 1979, 1983, 1987, 1991, 1996, 2001, 2006 dan 2011. Pada kebiasaannya, Pilihan Raya Umum (PRU) Malaysia akan disekalikan dengan PRN sebagaimana terjadi di Semenanjung Malaysia. Namun keadaan ini berbeza untuk negeri Sabah dan Sarawak di mana kedua-dua negeri ini mengadakan PRN berasingan. Pada tahun 2004 (PRU ke-11), buat pertama kalinya Sabah telah membubarkan DUN serentak dengan pembubaran Parlimen Malaysia. Sekaligus PRN Sabah dilakukan serentak bersama PRU Malaysia. Tetapi Sarawak mengambil pendekatan yang berbeza dengan Sabah iaitu tidak membubarkan DUN Sarawak pada tahun yang sama.

Suruhanjaya Pilihan Raya Malaysia (SPR) telah melakukan persempadanan yang baharu dan diwartakan pada 30 April 2014. Hasil persempadanan yang baharu ini, DUN Sarawak sebelum ini mempunyai bilangan 71 DUN kini telah menjadi 82 DUN dengan penambahan sebanyak 11 kerusi DUN. Sudah tentu muka-muka baharu akan diketengahkan oleh setiap parti politik yang bertanding bagi merebut kerusi DUN ini. Bahagian pilihan raya yang baharu ini adalah N13 Batu Kitang, N17 Stakan, N18 Serembu, N23 Bukit Semuja, N26 Gedong, N40 Kabong, N57 Tellian, N63 Bukit Goram, N66 Murum, N70 Samalaju, dan N78 Mulu. Dengan penambahan DUN yang baharu ini sememangnya akan menguji BN dan juga parti oposisi di Sarawak untuk memenangi hati rakyat Sarawak (Astro Awani, 2015, Januari 5).

Struktur masyarakat Sarawak mempunyai pelbagai etnik dan agama. Keadaan majmuk ini amat berbeza sekali jika dibandingkan negeri-negeri di Semenanjung Malaysia. Di Sarawak sahaja terdapat etnik dan kaum seperti Iban, Bidayuh, Orang Ulu, Dayak, Cina, Melayu dan banyak lagi. Tiada satu etnik atau kaum pun mempunyai jumlah melebihi 50% penduduk di Sarawak. Unsur kemajmuk dan kepelbagaian di Sarawak merupakan keunikan yang ada pada negeri ini. Melihat keadaan ini di mana tiada satu kaum atau etnik yang memiliki majoriti, sudah tentu keadaan politik juga lebih rumit dan sukar jika dibandingkan keadaan di Semenanjung. Masih ramai beranggapan bahawa budaya politik di Malaysia masih lagi berkisar kaum, etnik dan agama (Shaharuddin, 2006; Shaharuddin & Suseela, 2011). Justeru pengundi akan melihat individu atau parti politik yang mana mampu mempertahankan kaum, etnik dan agama pengundi tersebut.

Peralihan Ketua Menteri: Abdul Taib Mahmud kepada Adenan Satem

Tan Sri Adenan Satem menjadi Ketua Menteri Sarawak pada 28 Februari 2014 setelah Tun Pehin Abdul Taib Mahmud melepaskan jawatan sebagai Ketua Menteri Sarawak. Abdul Taib Mahmud telah memimpin Barisan Nasional (BN) Sarawak sebanyak lapan kali dalam PRN Sarawak semenjak PRN 1983. Sepanjang tempoh tersebut, Abdul Taib Mahmud berjaya membawa kemenangan kepada BN dalam setiap pilihan raya sama ada peringkat PRN atau PRU. Beliau juga memegang jawatan Ketua Menteri untuk tempoh yang lama iaitu 33 tahun semenjak 1981.

Jawatan Ketua Menteri Sarawak ini sememangnya menjadi tanda persoalan khususnya selepas Abdul Taib Mahmud mengumumkan persaraan setelah 33 tahun mentadbir Sarawak. Terdapat tiga calon yang layak iaitu Datuk Abang Johari (Timbalan Presiden PBB), Datuk Awang Tengah (Naib Presiden PBB), dan Adenan Satem (Ketua Penerangan PBB). Desas-desus kuat mengatakan bahawa calon yang terbaik adalah Abang Johari kerana beliau adalah Timbalan Presiden PBB selama tiga penggal malah pernah mengalahkan Adenan Satem untuk jawatan tersebut (Zabidi, 2014, Februari 10).

Adenan Satem merupakan calon pilihan Abdul Taib Mahmud dan mereka berdua mempunyai hubungan kekeluargaan iaitu di mana Adenan Satem telah berkahwin dengan adik Abdul Taib Mahmud. Namun kata putus siapakah yang bakal mewarisi jawatan Ketua Menteri Sarawak ini terletak pada Abdul Taib Mahmud. Maka beliau akhirnya melantik Adenan Satem sebagai pengganti beliau walaupun Abang Johari kelihatan lebih berkelayakan.

PRN Sarawak ke-11 akan menguji Adenan Satem mengemudi Parti Pesaka Bumiputra Bersatu (PBB) dan BN buat pertama kalinya. Sudah tentu beliau akan memastikan kemenangan besar dan membuktikan bahawa BN masih mendapat tempat dan kepercayaan rakyat Sarawak. BN Sarawak disertai oleh empat parti politik utama iaitu PBB, Parti Rakyat Bersatu Sarawak (SUPP), Parti Rakyat Sarawak (PRS) dan Parti Demokratik Progresif Sarawak (SPDP). Dalam PRN yang lepas pada tahun 2011, PBB bertanding 35 DUN; SUPP 19 DUN; PRS 9 DUN; dan SPDP 8 DUN.

Metodologi Kajian

Kajian ini menggunakan kaedah temu bual berstruktur menerusi kumpulan fokus. Penemubual mengendalikan menggunakan soalan-soalan yang telah digubal dan kaedah ini lebih santai serta memberi ruang kepada para responden untuk memberi pandangan terhadap isu-isu PRN Sarawak. Jumlah responden adalah sebanyak dua belas dan dua orang moderator serta seorang pencatat. Hasil temu bual ini penting untuk mengetahui apakah isu atau perkara yang menjadi persoalan dikalangan pengundi Sarawak sempena PRN ke-11. Disamping itu metodologi seperti pemerhatian dan kajian kes turut digunakan untuk memahami pengundi Sarawak. Manakala dari segi perancangan pula, kajian ini telah dibahagikan kepada tiga fasa utama iaitu Fasa 1 - Kajian Pra-Pilihan Raya (Mac 2016); Fasa 2 – Kajian Ketika Pilihan Raya; dan Fasa 3 - Kajian Pasca-Pilihan Raya.

Diskusi Fokus Group dan Hasil Perbincangan

Satu diskusi bersama pengundi Sarawak di Selangor telah dijalankan pada 28 Januari 2016 di Kampus UNISEL Bestari Jaya. Ia melibatkan dua penyelidik dan 12 pengundi yang berasal dari Sarawak. Didapati tujuh daripada mereka adalah pengundi kali pertama dan selebihnya telah mengundi lebih daripada sekali. Berdasarkan demografi, kesemua berusia antara 21 hingga 25 tahun. Manakala tujuh merupakan dari kategori Bumiputera Bukan Islam / Iban dan lima adalah dari keturunan Melayu dan Melanau.

Menerusi diskusi kumpulan fokus ini boleh disimpulkan beberapa perkara utama seperti mereka merasakan penduduk Selangor mempunyai pengetahuan yang sangat terhad berkenaan sosio-budaya orang-orang Sarawak yang datang ke Selangor. Rata-rata pengundi muda melihat Ketua Menteri Sarawak (Adenan Satem) yang baru ini amat berbeza dan berbanding Ketua Menteri (Taib Mahmud) lama yang sangat elitis. Adenan Satem dilihat lebih mesra rakyat dan tindakan beliau menamatkan tol di Sibu memberi kelebihan kepada beliau.

Namun, mereka merasakan faktor "*feel good*" Ketua Menteri Sarawak baru ini tidak menyeluruh kepada BN terutama dari kalangan pengundi Cina. Mereka secara peribadi amat menyukai Ketua Menteri (Adenan Satem) tetapi tidak suka kepada BN. Isu-isu seperti 1MDB, GST dan derma 2.3 bilion langsung tidak memberi kesan kepada majoriti pengundi Sarawak kerana rata-rata merasakan ia berlaku di Semenanjung dan tidak ada kena mengena dengan rakyat Sarawak.

Isu besar masih berkisar tanah adat dan isu rasuah masih dirasai oleh masyarakat bawah di Sarawak serta mereka juga berpandangan bahawa orang Sarawak mempunyai permintaan yang agak rendah berbanding Semenanjung. Mereka juga mempercayai bahawa faktor calon adalah lebih kepada calon yang mereka percaya serta berada di dalam kalangan komuniti serta bukan calon payung terjun.

Mereka merasakan bahawa parti KEADILAN, DAP dan PAS bukan parti Semenanjung semata-mata kerana terdapat pimpinan parti-parti politik berkenaan di Sarawak adalah dari kalangan orang tempatan Sarawak. Parti AMANAH pula dilihat tidak memberi impak kerana masih baru dalam kalangan pengundi Sarawak.

Temubual Bersemuka dan Hasil Perbincangan

Kajian ini juga telah mengadakan temu bual bersemuka oleh Ketua Penyelidik bersama dua orang warga Sarawak berusia 42 dan 44 tahun yang bermastautin di Selangor. Kedua-duanya berasal dari Sibü dan berbangsa Melayu. Mereka juga merupakan pengundi di kawasan berkenaan dan akan pulang ke kampung halaman untuk menunaikan tanggungjawab sebagai seorang pengundi dalam setiap PRU dan PRN Sarawak. Temubual bersemuka berkenaan telah diadakan secara bersemuka pada 17 Februari 2016. Isu tanah adat masih menjadi isu besar namun rata-rata melihat PBB sebagai parti yang mampu membela nasib Bumiputera. ADUN Nangka dari BN dilihat telah melaksanakan kerja masyarakat serta mempunyai pasukan sukarelawan sendiri yang menumpukan kepada kerja-kerja sukarela membantu orang tua. Malah blog ADUN Nangka juga dilihat aktif dan ini memberi kesan positif kepada pengundi.

Isu *Sarawak for Sarawakian* (S4S) memberi kesan kepada persepsi orang Melayu kerana bendera lama Sarawak bersalib yang digunakan oleh gerakan ini membuatkan mereka merasakan wujud elemen untuk kembali kepada era kolonial Brooke. Mereka juga berpandangan hanya DAP dianggap sebagai parti tempatan kerana telah lama wujud di Sarawak. KEADILAN, PAS dan AMANAH dilihat parti Semenanjung.

Perjalanan Kempen: Pemerhatian Umum

Beberapa aspek diperhatikan semasa kajian dilakukan sepanjang tempoh berkempen. Pertamanya berkaitan dengan isu ceramah yang disampaikan memberi fokus kepada isu nasional seperti IMDB, GST, kenaikan harga barang, dan kalimah Allah. Manakala isu tempatan pula, parti oposisi memberi penekanan kepada isu NCR, fasiliti asas (air, elektrik dan jalan raya-Pan Borneo) yang masih belum selesai Perjalanan kempen PRN kali ini terganggu apabila peruntukan jentera kempen yang kecil menyebabkan kelancaran jentera tempatan tidak dapat bergerak baik. Namun sebaliknya bagi BN Sarawak apabila mereka mempunyai peruntukan yang besar dan banyak bagi perjalanan kempen kali ini.

Satu ceramah umum telah diadakan pada 4 Mei 2016 di Lorong Delta di perkarangan Happiness Café berdekatan dengan bandar Sibü di N.55 Nangka. Ceramah bermula sekitar jam lapan malam dan melibatkan lapan orang penceramah termasuk calon DUN Nangka bagi KEADILAN. Kehadiran dianggarkan sekitar 500 orang dengan majoriti yang hadir adalah daripada komuniti Cina. Keadaan cuaca yang agak kurang memuaskan dengan hujan lebat dan banjir kilat sebelumnya, serta hujan renyai pada permulaan program tidak menghalang dari orang ramai kekal sehingga majlis tamat sekitar jam 11 malam.

Kebanyakan penceramah adalah dari jentera parti yang datang dari Semenanjung Malaysia. Hanya tiga orang penceramah berbangsa Melayu dan yang selebihnya adalah dari bangsa Cina. Antara isu-isu yang dibangkitkan adalah seperti RM 2.6 billion, IMDB, GST, rasuah, lebuhraya Pan-Borneo, kebakaran Kampung Datok, serta isu berkaitan calon BN iaitu Dr. Rafie yang bertugas di Serdang, Selangor.

Satu pertemuan dengan Pengarah Bilik Gerakan Utama (BGU) KEADILAN Sibü telah diadakan. BGU adalah satu struktur sokongan yang diwujudkan oleh Jawatankuasa Pilihan Raya Kebangsaan KEADILAN bagi memberi maklum balas kepada gerak kerja jentera Pilihan Raya KEADILAN. Terdapat tiga BGU bagi PRN Sarawak 2016 kali ini iaitu BGU Zon Selatan, Tengah dan Utara. BGU Zon Tengah ditempatkan di Sibü. BGU ini menyelaras 10 DUN iaitu Lingga, Saribas, Meluan, Ngemah, Machan, Nangka, Dalat, Tellian, Tamin dan Kakus. Penyelarasan ini di ketuai oleh Zul Saad yang juga merupakan Setiausaha Majlis Pimpinan Negeri KEADILAN Pulau Pinang.

Kehadiran jentera parti dari Semenanjung seperti mendatangkan kesan yang kurang produktif. Didapati jentera tempatan seolah-olah segan lantas berundur ke belakang bagi memberikan ruang kepada jentera yang datang dari Semenanjung. Ada sesetengah penggerak jentera pilihan raya terus meninggalkan aktiviti kempen seolah-olah merajuk kerana tidak diberi ruang dan peluang. Hasrat mendatangkan bantuan bagi memperkukuhkan gerak kerja kempen pilihan raya tidak mencapai matlamatnya bagi sesetengah DUN. Menurut beliau, ia berpunca dari salah faham yang timbul akibat perbezaan persepsi dan juga masalah bahasa. Beliau juga turut merakamkan kebimbangan apabila sebahagian besar penceramah yang hadir

adalah bukan penduduk Sarawak. Ini akan memberi kesan negatif kepada kempen secara keseluruhan kerana sudah pasti isu yang disentuh oleh penceramah luar tidak akan menyentuh isu tempatan.

Profil calon yang baik belum tentu dapat mempengaruhi pengundi. KEADILAN berjaya menampilkan calon yang mempunyai latar belakang akademik dan pengalaman yang menarik. Namun kriteria ini perlu dimantapkan dengan jaringan masyarakat yang mampu menukarkan minat kepada undian. Oleh yang demikian pihak BGU akan memberikan cadangan yang sewajarnya kepada jentera calon bagi menambah baik perjalanan kempen. Cadangan ini juga berdasarkan respon yang diberikan oleh pengundi. BGU cuba untuk mengenalpasti secara mikro isu-isu setempat yang mampu mempengaruhi pengundi.

Sekatan kemasukan dan menghadkan tempoh masa keberadaan di Sarawak turut mengganggu strategi dan persiapan kempen pilihan raya. Terdapat beberapa tempat yang masih gagal untuk menyediakan *polling agents* dan *counting agents* atau lebih dikenali sebagai PACA. Kebanyakan jentera Parti KEADILAN hanya dibenarkan untuk berada di Sarawak sehingga 5 Mei 2016 sahaja iaitu dua hari sebelum hari pengundian. PACA tempatan terpaksa dilatih dalam masa yang singkat dan ia meningkatkan risiko untuk berlakunya sabotaj serta memungkinkan dimanipulasi undi oleh pihak tertentu.

Masyarakat Sarawak yang unik mempunyai persepsi yang tersendiri terhadap proses pilihan raya. Sebagai contohnya pemakaian baju-T parti tertentu belum pasti menunjukkan sokongan kepada parti tersebut begitu juga dengan bendera, lencana dan lain-lain. Sikap pengundi yang semakin terbuka dan tidak sensitif dengan lambang parti politik tertentu menunjukkan sikap yang semakin positif terhadap proses pilihan raya. Selain daripada itu, terdapat lagi projek dan janji-janji yang masih lagi tidak dapat dilaksanakan oleh parti BN di Sarawak.

Strategi dan keberkesanan kempen berbeza mengikut jentera serta calon oposisi yang bertanding. Faktor keunikan lokaliti dari segi keturunan, agama dan latar pendidikan juga menjadi menyumbang kepada kejayaan semasa berkempen. Perbelanjaan jentera kempen yang besar juga menjadi penyumbang kepada kejayaan kemenangan bagi satu-satu DUN tertentu. Malah kesedaran demokrasi dalam kalangan pengundi tempatan lebih signifikan dengan turut berada di lapangan dan berkempen berbanding orang luar.

Asas Isu dan Jangkaan Keputusan

Pertembungan antara PAS dan AMANAH memang sudah dijangka dan ianya dilihat sebagai lebih kepada saingan populariti antara kedua-dua parti Islam ini. PRN Sarawak ke-11 ini menjadi medan bagi kedua-dua parti menentukan siapa antara mereka yang lebih popular berdasarkan undi yang diperolehi dalam 24 kerusi yang ditandingi PAS dan AMANAH.

Banyak pihak dan pemerhati politik berpendapat kedua-dua parti itu tidak relevan dalam senario politik Sarawak malah kehadiran mereka di Bumi Kenyalang lebih bersifat ego sesama sendiri. Pertembungan kedua-dua parti ini sebenarnya lebih kepada memecahkan undi dengan memberikan kelebihan kepada BN. Langkah PAS menggandakan kerusi yang ditandingi serta penampilan sulung AMANAH pada pilihan raya negeri kali ini tidak harus dilihat dari segi memperjuangkan kepentingan rakyat Sarawak semata-mata. Malah, sebarang pencapaian kedua-dua parti itu akan menentukan hala tuju dan penerimaan rakyat terhadap parti berkenaan pada Pilihan Raya Umum ke-14 akan datang. Pada PRN kali ini, PAS meletakkan 11 calon berbanding lima pada PRN 2011 dan AMANAH membuat penampilan sulung di sini dengan kehadiran 13 calon di kawasan majoriti Melayu-Melanau. Kedua-dua parti berkenaan bertembung di enam DUN iaitu Samariang, Kakus, Muara Tuang, Sadong Jaya, Sebuyau dan Beting Maro. Selain enam kerusi itu, PAS turut bertanding kerusi DUN Pantai Damai, Jepak, Samalaju, Lambir dan Pujut. Parti AMANAH juga bersaing di kerusi DUN Demak Laut, Gedong, Kuala Rajang, Semop, Daro, Jemoreng dan Balingian.

Berdasarkan hasil kajian dan tinjauan awal, kedua-dua parti itu sukar untuk menang walaupun satu kerusi berikutan tahap fahaman ideologi yang dibawa oleh mereka masih rendah dalam kalangan pengundi Sarawak. Ini dibuktikan apabila kedua-dua parti PAS dan AMANAH gagal memenangi sebarang kerusi. Tambah perit lagi apabila PAS hilang deposit di tujuh daripada 11 DUN manakala AMANAH hilang deposit di sembilan daripada 13 DUN. Jika dibandingkan antara prestasi kedua-dua parti tersebut, nyata

prestasi AMANAH jauh lebih buruk berbanding PAS. Sebagai parti yang baru dan tidak sampai satu tahun penubuhan, bertanding di Sarawak merupakan perjudian yang paling besar dan berisiko tinggi. Akhirnya, pertembungan sesama parti pembangkang seperti PAS dan AMANAH bagi PRN ke-11 ini memberi gambaran jelas bahawa PAS dan AMANAH tidak akan berkompromi dalam meletakkan calon dan mereka akan terus bersaing dalam meraih populariti di kalangan rakyat Sarawak dan Malaysia umumnya.

Pertembungan antara parti KEADILAN dan DAP yang berlaku di enam kawasan juga menyaksikan kedua-dua parti tersebut kecundang. Ini berlaku apabila KEADILAN Sarawak dengan KEADILAN Pusat serta pemimpin Pakatan Harapan di peringkat nasional tidak selaras dengan kehendak pemimpin negeri. Oleh kerana itu, berlaku insiden penyerahan watak di saat akhir oleh kedua-dua parti dan pertembungan berlaku antara KEADILAN dan DAP di enam buah kerusi di Ngemah, Batu Kitang, Mulu, Murum, Simanggang dan Mambong. Perbalahan berlaku kerana kedua-dua parti saling menuntut bahawa merekalah yang banyak berjasa di kawasan tersebut. Akhirnya kedua-dua parti tidak mahu mengalah daripada tuntutan mereka dan akhirnya Parti DAP mendesak tinjauan diadakan, sebagai sandaran untuk menguatkan tuntutan masing-masing dalam rundingan pengagihan kerusi. Bagaimanapun, tinjauan Merdeka Centre mendapati DAP lebih popular dalam kalangan pengundi Dayak dan Cina di kerusi Batu Kitang, Senadin, Simanggang, Tasik Biru dan Bukit Simuja dan KEADILAN sekadar popular di Mambong. DAP dikatakan bersedia mengundurkan diri daripada Batu Kitang sekiranya KEADILAN berbuat sedemikian di lima kerusi lain (Nawar, 2016; Merdeka Centre for Opinion Research, 2016)

Bagaimanapun, pertembungan ini sudah tidak dapat dielakkan. Keputusan KEADILAN meletakkan calon sebagai yang ditugaskan oleh KEADILAN dan DAP bagi menyelesaikan pembahagian kerusi berdasarkan sikap dalam kalangan pengundi. Perpecahan ini dilihat semakin parah apabila Penasihat DAP, Lim Kit Siang; Pengerusi DAP Sarawak, Chong Chieng Jen dan Pengerusi KEADILAN Sarawak, Baru Bian, tidak sehaluan apabila gagal mencapai persefahaman 'kata putus' calon-calon Pakatan Harapan. Sehingga hari penamaan calon, masih tiada keputusan untuk mengakhiri persengketaan perebutan lima kerusi DUN Sarawak antara KEADILAN dan DAP. Walaupun kedua-dua parti bergelut untuk menyelesaikan masalah ini secara menang-menang, namun akhirnya pertembungan terus berlaku dan menyaksikan melihat persengketaan antara DAP dan KEADILAN akan merosakkan hubungan jangka panjang Pakatan Harapan

Semua pihak tidak boleh menafikan populariti Ketua Menteri Sarawak, Adenan Satem yang memberikan kemenangan besar kepada BN Sarawak sejak mengambil alih daripada tampuk pemerintahan dari Taib Mahmud. Beliau yang baru memegang jawatan selama dua tahun, telah berjaya mengetengahkan formula-formula yang mampu memberi impak positif kepada BN Sarawak. Faktor corak pentadbiran dan kepimpinan Ketua Menteri Sarawak yang berjaya menambat hati rakyat tempatan dengan melaksanakan lebih daripada 50 "perkara-perkara baik" untuk Sarawak sejak menjadi Ketua Menteri Sarawak pada 2014.

Antara strategi yang dilakukannya ialah mendesak Kerajaan Pusat memberikan kuasa autonomi kepada Kerajaan Negeri, mengumumkan bahasa Inggeris sebagai bahasa utama di negeri itu, mengiktiraf Sijil Peperiksaan Bersama (UEC) sebagai syarat kelayakan masuk ke Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS) dan perkhidmatan awam, memerangi pembalakan haram dan memulakan usaha memelihara hutan, menghapuskan ruang 'lain-lain' kaum dalam borang rasmi kerajaan, membuang gelaran 'pendatang' kepada kaum Cina, menghapuskan semua tol di jambatan-jambatan utama Sarawak, mengisytiharkan 22 Julai sebagai Hari Sarawak (sempena kemerdekaan Sarawak), mengurangkan cukai pintu di seluruh Sarawak, memansuhkan cukai tanah, dan mengurangkan tarif elektrik.

Adenan Satem ternyata mempunyai visi jelas dalam pembangunan di Sarawak. Antaranya beliau telah memohon peruntukan lebih besar daripada Kerajaan Persekutuan bagi perbelanjaan pembangunan negeri Sarawak dan dasar bebas tol di negeri itu. Ini menjadikan beliau amat popular dengan slogan *Adenan Fever* untuk meraih keyakinan rakyat.

Satu lagi slogan iaitu 'Pasukan Adenan', menguatkan lagi pasukan BN apatah lagi pihak oposisi bukan sahaja tidak bersatu tetapi berpecah dengan bertanding sesama sendiri. Rakyat Sarawak lebih menganggap parti BN merupakan gabungan parti yang berasal dari Sarawak berbanding parti oposisi yang berasal dari Semenanjung. Tambahan pula, pengundi ingin tahu siapa yang akan memerintah negeri atau

negara ini sekiranya oposisi menang pilihan raya dan hakikat bahawa oposisi, sama ada di peringkat negeri atau persekutuan, tidak mempunyai kabinet bayangan, mewujudkan ketidaktentuan di minda pengundi.

Oleh itu, tiada sebab untuk rakyat Sarawak khususnya bumiputera Sarawak menolak kerajaan negeri pimpinan Adenan Satem pada 7 Mei ini kerana Sarawak sudah banyak berubah sejak lima tahun kebelakangan ini termasuklah projek lebuhraya tanpa tol (Pan-Borneo) yang dijangka mampu memberi impak yang sangat besar kepada penduduk Sarawak. Oleh itu sejak dari awal lagi, ramai penganalisis politik meramalkan BN Sarawak yang diketuai oleh Adenan Satem akan sekali lagi menubuhkan kerajaan negeri dengan majoriti kerusi dua pertiga kerana percaturan dan strategi beliau adalah untuk menyakinkan rakyat pemimpin untuk kepentingan rakyat sementara Sarawak dari dulu lagi adalah kubu kuat BN.

Walaupun PRN kali ini berkaitan dengan kepimpinan Ketua Menteri Sarawak berhadapan dengan isu tempatan dan tiada kena mengena dengan kepimpinan Perdana Menteri atau isu nasional, tetapi faktor 1MDB dan 2.6 billion yang membabitkan Perdana Menteri Najib Abdul Razak membawa impak yang agak signifikan dalam PRN kali ini. Ini dapat dilihat apabila DAP menggunakan isu ini sehingga di mana-mana sahaja semasa berkempen. Mereka turut mempamerkan kain rentang yang mendakwa team Adenan adalah juga *team* Najib. Ternyata rakyat Sarawak menerima team Adenan adalah juga *team* Najib dan mereka memberikan kemenangan yang besar kepada BN. Atas kekuatan inilah Adenan Satem tidak ragu-ragu untuk mempertahankan hubungannya dengan Perdana Menteri Najib Abdul Razak kerana beliau perlu mempunyai hubungan kerja yang rapat dengan Perdana Menteri demi untuk membangunkan Sarawak. Ini dibuktikan apabila daripada semua Perdana Menteri terdahulu, Najib Abdul Razak yang paling kerap melawat Sarawak dan memberikan bantuan kewangan yang paling besar iaitu RM 3 bilion dana pembangunan.

Hakikatnya juga, semenjak Najib Abdul Razak dilantik menjadi Perdana Menteri, beliau telah melawat Sarawak lebih dari 50 kali dan kekerapan lawatan Perdana Menteri begitu ketara lebih-lebih lagi apabila PRN ke-11 semakin dekat. Paling penting setiap lawatan disertai dengan pelbagai imbuhan insentif untuk negeri dan rakyat Sarawak. Malah jika diteliti senario sebelum kempen bermula, Pakatan Harapan telah mengatur strategi berkempen menggunakan isu nasional sebagai tema utama mereka terutama sekali yang melibatkan 1MDB dan derma RM2.6 bilion dengan harapan umpan tersebut disambut oleh rakyat Sarawak. Dan jika di tinjau modal ceramah pemimpin Pakatan Harapan dari Semenanjung yang berkunjung ke Sarawak jelas menggunakan tema kempen mengenai isu nasional terutama sekali yang membabitkan Perdana Menteri Malaysia.

Walaupun begitu, PRN Sarawak tidak wajar dijadikan ukuran kekuatan Perdana Menteri Malaysia yang sedang berdepan tekanan dalam partinya sendiri dan terpalit dengan skandal kewangan 1MDB. Ia tidak boleh menjadi ukuran kepada prestasi Najib Abdul Razak atau BN diperingkat nasional kerana isu-isu lokal yang banyak menjadi perhatian dalam pilihan raya negeri. Walaupun begitu, Kemenangan bagi Adenan Satem juga merupakan kemenangan bagi Najib Abdul Razak. Beliau akan menggunakan kemenangan yang diraih ini sebagai perisai isu 1MDB iaitu sebagai bukti kepercayaan rakyat kepada beliau.

Buat pertama kalinya, BN memperkenalkan konsep 'Calon Langsung' atau BN *Direct Intake Candidate* pada PRN kali ini. Konsep ini adalah satu mekanisme baru dalam memastikan individu yang mempunyai pengaruh yang besar tetapi tiada jawatan dalam parti diberi peluang untuk mengalag mandat rakyat. Berbanding dengan calon BN yang biasa, calon langsung adalah individu yang pro-BN tetapi bukan ahli sebuah parti komponen gabungan itu di Sarawak. Kebiasaannya calon langsung merupakan individu yang terkemuka di dalam sesebuah kawasan tetapi oleh sebab-sebab tertentu, mereka bukan ahli parti komponen BN yang secara tradisi bertanding di kerusi tersebut. Apa yang pasti strategi ini jelas memikat pengundi Sarawak yang melihat parti komponen BN Sarawak tidak ketandusan calon wakil rakyat untuk diketengahkan.

Kebijaksanaan Adenan Satem menyelesaikan kemelut pembahagian kerusi antara komponen BN dan parti-parti serpihan juga merupakan faktor penting kejayaan BN. Pada masa sama, ia juga membuktikan betapa ketokohan, kepimpinan dan kewibawaan Adenan Satem dalam 'mengamankan' parti dalam BN di Sarawak amat dihormati semua pemimpin komponen BN Sarawak sehingga mampu mengetengahkan strategi politik berkenaan. Walaupun ada sikap kurang senang segelintir pemimpin parti komponen BN

sebelum PRN ke-11 bermula, namun ia jelas tidak menggoncang pemerintahan Adenan Satem sebagai Pengerusi BN Sarawak.

Formula 'Calon Langsung' ternyata berjaya menyelesaikan kemelut antara parti komponen BN Sarawak seperti Parti Rakyat Bersatu Sarawak (SUPP) dan parti serpihan seperti Parti Tenaga Rakyat Sarawak (TERAS) dan Parti Rakyat Bersatu (UPP) serta SPDP. Perbalahan antara SUPP dan parti serpihan tersebut merumitkan usaha BN Sarawak untuk meletakkan calon yang paling sesuai bagi sesetengah kerusi. BN juga menghadapi masalah serupa apabila beberapa calon dari parti serpihan SUPP dan SPDP akan bertanding dibawah tiket BN. Walaupun begitu, kebijaksanaan parti tunjang BN iaitu PBB 'bertahaluf siyasi' dengan parti SUPP dan SPDP akhirnya berjaya di selesaikan secara harmoni. Kesemua calon langsung ini akhirnya diterima oleh semua pihak sebagai sebahagian dari 'Pasukan Adenan'. Strategi ini sekaligus memberikan keupayaan kepada 'Team Adenan' yang menampilkan calon boleh menang bagi memastikan penguasaan selesa BN di setiap DUN Sarawak.

BN berkemungkinan akan terus menggunakan pendekatan calon langsung ini bagi kerusi-kerusi DUN yang bermasalah di dalam pilihan raya umum akan datang. Pada kali ini, BN Sarawak memperkenalkan 13 calon langsung di dalam PRN Sarawak. Daripada jumlah itu, 11 berjaya memenangi kerusi yang ditandingi mereka sekaligus menyumbang kepada kejayaan BN Sarawak dalam memperolehi 72 daripada 82 kerusi dewan undangan negeri (DUN).

Faktor lokal dari segi isu, calon dan parti sememangnya memainkan perana yang sangat penting bagi negeri Sarawak. Ini kerana lanskap politik Sarawak agak berbeza dengan Semenanjung kerana sentimen 'kenegerian' lebih menjadi faktor untuk membela rakyat Sarawak yang jauh ketinggalan berbanding negeri lain. Oleh itu, parti BN menjadikan faktor lokal ini sebagai sandaran asas untuk mendapatkan kepercayaan rakyat tanpa membangkitkan isu nasional seperti IMDB dan yang lain. Bagaimanapun parti oposisi seperti KEADILAN dan DAP bukan sahaja tidak banyak membawa isu lokal tetapi hanya mempromosi isu nasional bahkan menyatakan bahawa setiap undi kepada BN akan memberi mandat kepada Najib Abdul Razak berhubung isu GST dan sokongan kepada skandal kewangan RM42 bilion yang menyelubungi IMDB. Oleh kerana itulah ramai pemimpin oposisi termasuk sekurang-kurangnya 40 ahli Parlimen Oposisi, aktivis dan ahli akademik yang telah dilarang memasuki Sarawak kerana mereka hanya memainkan isu nasional. Apatah lagi isu nasional yang dimainkan oleh oposisi tidak memberi kesan dalam kempen di Sarawak dan juga tidak memberi kesan kepada BN dalam meraih populariti yang tinggi.

Prestasi Parti Keadilan di Sarawak

Jika Malaysia dianggap sebagai sebuah wadah tumpuan atau *melting pot* pelbagai bangsa, agama dan bahasa, Shahrudin, Asiyah, Zurina, Mazlan, Nadrawina dan Sarina (2012) berpandangan bahawa *melting pot* yang sebenar adalah negeri Sarawak dan mereka memberi label sebagai "*Land of Superlatives*". Terdapat 27 kumpulan etnik terdapat di Sarawak dan setiap etnik tersebut mempunyai sub-etnik yang tersendiri. Walau bagaimanapun, boleh disimpulkan bahawa terdapat lima etnik utama iaitu Iban, Cina, Melayu, Melanau dan Bidayuh. Kepelbagaian etnik dan agama di Sarawak sudah pasti membuatkan politik Sarawak semakin menarik untuk diperhatikan dengan terperinci. Ini kerana setiap kumpulan etnik dan agama akan mempertahankan hak masing-masing dan akan berlaku tawar-menawar mengenai kuasa. Namun jika sesuatu isu timbul yang membabitkan etnik dan agama, andainya ia gagal ditangani dengan sempurna maka rasa tidak puas hati akan timbul dan mengeruhkan lagi keadaan perhubungan kaum di Sarawak.

KEADILAN mula bertanding pada tahun 1999 di Sarawak ketika Pilihan Raya Umum Malaysia namun gagal untuk mendapatkan sebarang kerusi parlimen. Kepimpinan KEADILAN Sarawak pernah diterajui oleh Yusuf Abdul Rahman dan kemudian diteruskan pula oleh Datuk Seri Hafsah Harun. Namun sebelum KEADILAN menghadapi PRN Sarawak ke-9 pada tahun 2006, kepimpinan parti tersebut telah bertukar kepada Wan Zainal Wan Sanusi. Buat pertama kalinya semenjak KEADILAN mula bertapak di Bumi Kenyalang, parti tersebut berjaya memenangi satu Kerusi DUN Sarawak melalui calonnya iaitu

Dominic Ng Kim Ho dengan mengalahkan wakil BN/SUPP iaitu Lily Yong dengan majoriti 1417 (Shaharuddin dan Suekadiana, 2008).

Jawatan yang paling tertinggi dalam KEADILAN Sarawak adalah Pengerusi Negeri dan memikul tugas serta tanggungjawab yang amat berat untuk menyakinkan pengundi Sarawak bahawa KEADILAN mampu mentadbir kerajaan negeri sekiranya diberikan mandat majoriti. Kini jawatan Pengerusi KEADILAN Sarawak digalas oleh Baru Bian yang juga merupakan ADUN Ba'kelalan. Beliau merupakan graduan diploma Institut Teknologi Mara (kini sebagai UiTM) dalam bidang undang-undang (1981-1984) dan kemudian melanjutkan pelajaran dalam bidang yang sama di Melbourne University di Australia. Sebelum menyertai KEADILAN, beliau pernah aktif dalam parti PBDS dan jawatan paling tinggi adalah sebagai Naib Presiden. Kemudian pada PRN Sarawak 2006, beliau telah bertanding di DUN Ba'kelalan sebagai calon parti SNAP namun tewas. Pada tahun 2008, beliau menyertai KEADILAN dan setahun kemudian diamanahkan sebagai Pengerusi KEADILAN Sarawak sehingga kini.

Pada PRN Sarawak ke-10 yang lepas KEADILAN telah bertanding 49 Kerusi DUN Sarawak dan berjaya memenangi tiga kerusi DUN sahaja. Ini jelas memperlihatkan bahawa KEADILAN perlu berusaha lebih kuat untuk memenangi hati pengundi Sarawak serta menyakinkan bahawa barisan oposisi yang sedia ada di Sarawak mampu untuk menjadi kerajaan memerintah di negeri tersebut. Parti oposisi yang mampu memberi persaingan yang hebat kepada BN Sarawak adalah DAP. Parti DAP telah berjaya memenangi 11 Kerusi DUN dan kebanyakan kerusi tersebut boleh dianggap sebagai kawasan bandar serta mempunyai pengundi kaum Cina yang ramai. PAS pula telah bertapak di Bumi Kenyalang pada 26 Mei 1996 di Hotel Impiana, Kuching. Perasmian parti PAS Sarawak telah disempurnakan oleh Abu Bakar Chik yang merupakan Ketua Dewan Pemuda PAS Pusat (Shaharuddin, Mazlan, Mohd dan Badron, 2011). Manakala PBB pula berjaya mendapat 35 Kerusi DUN Sarawak dan sekali gus membuktikan bahawa parti tersebut masih diperlukan oleh pengundi di Sarawak untuk mentadbir.

Pada 22 April 2016, KEADILAN Sarawak telah mengumumkan bahawa akan bertanding 40 kerusi DUN Sarawak daripada 82 kerusi yang dipertandingkan. Turut hadir dalam upacara memberi watakah calon parti adalah Mohamed Azmin Ali (Timbalan Presiden KEADILAN) dan Shaharuddin Badaruddin (Naib Presiden KEADILAN). Daripada 40 kerusi DUN Sarawak itu, enam kerusi telah memperlihatkan tiga penjujur antara KEADILAN, DAP dan BN di DUN Batu Kitang, Mulu, Murum, Simanggang, Ngemah dan Mambong. Manakala tiga kerusi DUN pula menyaksikan tiga penjujur antara KEADILAN, PAS dan BN di DUN Kakus, Jepak dan Lambir. Jelas sekali terdapat salah faham serta kurang bertolak ansur dalam meja perundingan dikalangan parti oposisi di Sarawak. Situasi ini sekaligus mengelirukan rakyat Sarawak bahawa adakah parti oposisi di Sarawak benar-benar berpakat dalam memberi saingan kepada BN dan mampu menjadi alternatif kerajaan sedia ada.

Dalam setiap pilihan raya sama ada diperingkat parti politik ataupun mereka yang bertanding secara bebas akan mengisytiharkan manifesto masing-masing. Manifesto bertujuan untuk memberitahu kepada pengundi dan seluruh rakyat amnya tentang dasar atau perubahan yang ingin dilakukan sekiranya memenangi pilihan raya diperingkat yang dipertandingkan itu. Justeru manifesto boleh dianggap sebagai janji yang akan dilakukan oleh parti politik ataupun parti bebas sekiranya berjaya membentuk kerajaan. Pengundi ingin tahu apa yang ditawarkan oleh setiap parti politik sama ada ia bersifat janji kosong yang sukar dilaksanakan atau perubahan itu boleh membawa kemajuan kepada rakyat setempat.

KEADILAN telah mengumumkan manifesto pada 26 April 2016 dengan menjanjikan lima perkara utama. Dengan slogan "Demi Sarawak. Ekonomi Hebat, Masyarakat Adil. Lima Janji Demi Sarawak" menggariskan lima dasar utama iaitu meringankan beban sara hidup dengan memansuhkan GST 6 peratus; membina infrastruktur di Sarawak agar setanding di Semenanjung termasuk jalan raya, bekalan elektrik, hospital dan lain-lain; mengembalikan tanah NCR; mengembalikan autonomi Sarawak serta royalti petroleum 20 peratus; dan melaksanakan perubahan yang positif seperti di Selangor dan Pulau Pinang yang bersih, lawan rasuah dan memperjuangkan keadilan untuk semua (Astro Awani, 2016, April 26). KEADILAN Sarawak memberi fokus kepada aspek ekonomi dan pembangunan dalam manifesto PRN ke-11 kali ini. Memang tidak dapat dinafikan bahawa sebuah negeri yang mempunyai banyak sumber alam dan mineral seperti sarawak masih kurang kemajuan jika dibandingkan antara negeri yang terdapat di Semenanjung. Justeru manifesto KEADILAN ini seakan memberi harapan kepada pengundi dan rakyat Sarawak

umumnya bahawa sekiranya KEADILAN diberi mandat untuk mentadbir kerajaan Sarawak, mereka akan melaksanakan tugas yang berat ini dan membawa kemajuan serta pembangunan seiring dengan negeri di Semenanjung. Dalam masa yang sama juga semasa sidang akhbar tentang manifesto KEADILAN Sarawak, parti itu telah membentangkan "Pelan Tindakan 18 Perkara" seperti kedaulatan dan urus tadbir, kebebasan beragama, tanah, keadilan ekonomi, elektrik dan air, perumahan, pendidikan, kebajikan, hak wanita, belia, sukan, memperkasa masyarakat setempat, alam sekitar dan perhutanan, pertanian dan perikanan, pelancongan, dan kebudayaan.

Walaupun terdapat persefahaman dalam kalangan parti oposisi di Sarawak yang dipanggil Pakatan Sarawak yang terdiri daripada KEADILAN, DAP dan AMANAH, pakatan tersebut tidak mempunyai sebarang manifesto bersama malah setiap parti politik pembangkang termasuk PAS mempunyai manifesto tersendiri. DAP pula telah melancarkan manifesto pada 27 April 2016, iaitu sehari selepas KEADILAN melancarkan manifesto parti mereka dengan tema 'Perkongsiannya Kekayaan Buat Semua Rakyat Sarawak'. DAP membawa 10 perkara dalam manifesto mereka dan memberi fokus khusus menentang BN walaupun terdapat pergolakan diantara parti pembangkang. Antara fokus manifesto mereka seperti perkhidmatan bas percuma, meluaskan perkhidmatan jalur lebar, mewujudkan pekerjaan, autonomi dalam percukaian, dan keselamatan (Astro Awani, 2016, April 27).

Manakala PAS pula telah melancarkan manifesto mereka pada 12 Mac 2016 dengan bertemakan 'Tawaran Sejahtera Untukmu Sarawak' dan antara fokus utama PAS adalah mempertahankan hak anak negeri serta memelihara hak pelbagai kaum, agama dan budaya. Turut hadir melancarkan manifesto PAS adalah Presiden PAS iaitu Abdul Hadi Awang. Tambah beliau lagi, parti PAS tidak berminat merampas kuasa, sebaliknya mahu memperkukuhkan 'sistem semak dan imbang' dalam urus tadbir kerajaan negeri (Berita Harian, 2016, Mac 13). PAS kelihatan berseorangan dalam PRN Sarawak kali ini walaupun dalam PRN yang lepas wujudnya Pakatan Rakyat Sarawak yang terdiri daripada KEADILAN, DAP dan PAS.

Manifesto yang dilancarkan oleh KEADILAN dan DAP lebih realistik dan kelihatan parti tersebut bersedia untuk membentuk kerajaan dan serius dalam PRN Sarawak kali ini. Walau bagaimanapun PAS sebaliknya hanya sekadar ingin menyertai PRN Sarawak dengan mentaliti atau sikap tidak mahu menang. Malah perselisihan faham antara DAP Pusat dan PAS Pusat membuatkan hubungan peringkat negeri semakin tegang dan tiada persefahaman antara kedua parti tersebut. Ditambah pula parti Amanah yang merupakan serpihan parti PAS, politik pembangkang di Sarawak kelihatan tidak menentu sebelum bermulanya PRN ke-11 ini.

KEADILAN telah menyertai empat kali PRN Sarawak iaitu pada PRN 2001, 2006, 2011 dan 2016. Jika dibandingkan corak undi popular yang menyokong KEADILAN kelihatan meningkat pada tahun 2001 (7 peratus), 2006 (9 peratus) dan 2011 (17 peratus). PRN pada tahun 2011 adalah undi popular yang paling tinggi bagi KEADILAN iaitu peningkatan sebanyak 8 peratus. Namun pada PRN 2016, undi popular KEADILAN telah menurun sebanyak 7 peratus dan rata-rata parti pembangkang telah kurang mendapat undi popular kecuali PAS iaitu meningkat sekitar 1 peratus sahaja.

Jika dibandingkan prestasi KEADILAN dengan parti pembangkang yang lain, DAP mendapat lebih peratusan undi popular iaitu 8 peratus pada 2011, 15 peratus pada 2006, 20 peratus pada 2011 dan 19 peratus pada 2016. Pada PRN 2016, undi popular DAP turun sebanyak 1 peratus sahaja. Manakala PAS pula hanya mendapat sekitar 1 peratus sahaja undi popular pada tahun 2001 dan 2011. Namun pada tahun 2016, prestasi undi popular PAS meningkat menjadi 2 peratus.

Sungguhpun peratusan undi popular KEADILAN telah menurun sebanyak 7.6 peratus, KEADILAN kelihatan mampu untuk mengekalkan kemenangan di 3 DUN sedia ada. Semasa melakukan kajian lapangan sempena PRN Sarawak ke-11, antara masalah yang dihadapi oleh KEADILAN adalah jentera parti di N.50 Machan tidak berfungsi sewajarnya dan lumpuh. Difahami bahawa dana yang diperuntukkan di setiap DUN adalah tidak sekata dan menimbulkan rasa tidak puas hati dalam kalangan petugas tempatan seperti yang berlaku di DUN Saribas dan DUN Nangka.

Melalui pemerhatian sepanjang berkempen, kelihatan setiap kawasan yang KEADILAN bertanding mempunyai masalah jentera di setiap peringkat. Ini membuatkan kebanyakan calon hanya bergantung kepada pasukan yang mengiringi calon sewaktu berkempen dan menyebabkan mereka kepenatan serta tidak mampu untuk berjumpa dengan pengundi setempat. Jika melihat kepada prestasi kerusi DUN pula,

KEADILAN berjaya untuk mengekalkan 3 kerusi DUN walaupun mengalami kemerosotan peratusan undi popular pada PRN ke-11 pada tahun 2016.

Walaupun KEADILAN Sarawak boleh dianggap sebagai parti baru di Bumi Kenyalang namun prestasi yang dilihat memberangsangkan dan mempunyai potensi besar di bumi itu. KEADILAN perlu mempertingkatkan usaha dan khususnya parti tersebut perlu mempunyai penyokong yang kuat dalam kalangan pengundi muda Sarawak. Justeru KEADILAN perlu mempergiatkan kempen daftar pengundi besar-besaran jika ingin terus relevan di arena politik Sarawak. Parti politik seharusnya mempunyai ahli tegar yang sanggup melakukan kerja parti politik dan tidak hanya bersandarkan kepada penyokong tidak tegar. KEADILAN juga perlu mengaktifkan jentera parti di setiap bahagian dan cabang kerana sepanjang pemerhatian di Sarawak, didapati KEADILAN mempunyai kekurangan ahli untuk menggerakkan parti khususnya semasa pilihan raya.

Kesimpulan

Keputusan PRN Sarawak 2016 bukanlah satu yang mengejutkan. *Trend* ini bermula di Semenanjung Malaysia dan akhirnya memberi impak kepada apa yang berlaku kali ini. Jika dulunya faktor “Limpahan Sarawak” menjadi igauan BN di PRU ke-12 dan ke-13, senario ini nampaknya sudah berubah. Limpahan Semenanjung nampaknya sedang berlaku. Ia bermula dengan keputusan mengejut PRK Teluk Intan pada 31 Mei 2014 dan akhirnya disempurnakan dengan impak selepas Muktamar PAS di Kuala Selangor pada 4 Jun 2014.

Disebalik populariti Adenan Satem dan janji manifestonya, ternyata isu-isu nasional tidak memberi kesan kepada corak pengundian di Sarawak. Tidak seperti di Selangor, paksi pengundi di Sarawak masih berteraskan politik pembangunan. Ini tidaklah mengejutkan kerana keadaan sosio-ekonomi Sarawak yang masih banyak perlu ditambahbaik. Janji dan usaha beliau ternyata memikat hati pengundi Sarawak khususnya.

Faktor utama selain itu yang membawa kepada kemerosotan sokongan kepada PH dan oposisi adalah kegagalan parti-parti ini bersatu. Sepatutnya DAP, KEADILAN, PAS dan AMANAH mencontohi strategi yang digunakan oleh BN Sarawak. Tidak dinafikan bahawa ini adalah satu kelebihan di pihak BN. Adenan Satem dan BN ternyata berjaya merungkai dan menyelesaikan konflik dalaman BN. Usaha menyatukan dan mengurangkan risiko protes dalaman telah dilaksanakan menerusi “Team Adenan” di mana calon langung diletakkan di 13 kerusi. Oposisi khususnya PH gagal di dalam menampakkan kesatuan mereka dan pengundi ternyata menolak calon-calon PH dan oposisi. Terdapat 14 kerusi di mana DAP, KEADILAN, AMANAH dan PAS bersaing sesama sendiri. Ini mengakibatkan berlaku satu keadaan dari kalangan pengundi yang ditermakan sebagai “political fatigue”.

Isu “Limpahan Sarawak” ternyata sudah diterbalikkan di dalam PRN Sarawak 2016. Ternyata pengundi Cina Sarawak melihat kepada “Limpahan Semenanjung”. Ia bermula sewaktu PRK Parlimen Teluk Intan. DAP gagal mempertahankan kerusi berkenaan yang selama ini dianggap kubu kuat mereka. Ini mengakibatkan DAP kehilangan tiga kerusi di Sarawak dan gagal mengekalkan pengaruh kuat di kerusi-kerusi majoriti Cina yang lain. Jika ini berkekalan dan ditambah dengan kegagalan mewujudkan oposisi yang bersatu, PRU ke-14 akan datang pasti memberi impak positif kepada BN.

Memang satu fakta bahawa kelebihan BN adalah kerana ia punya *the power of the incumbency*. Jentera yang sistematik dengan dana yang cukup tentunya menghasilkan kempen yang cukup ampuh. Ini tentunya satu kelebihan berbanding PH dan parti-parti oposisi yang lain yang kurang serba serbi terutama dari segi kewangan. Ini ditambah pula dengan sekatan terhadap para pimpinan PH dari Semenanjung. Ini satu kelebihan yang digunakan sepenuhnya oleh BN Sarawak.

Namun, percaturan dan konflik berpanjangan PH Sarawak juga elemen utama yang menyebabkan pengundi muak. Ini ditambah dengan kejayaan Adenan Satem menyatukan komponen BN yang bertelagah. Ia bukan satu yang mudah namun hasilnya lahir “Team Adenan” yang turut menghasilkan kejayaan yang gemilang hingga turut berjaya merampas kerusi dari DAP. Ini dengan kejayaan mengurangkan protes dalaman yang pasti akan memberi kesan kepada BN jika tidak ditangani dengan segera. Semua itu tidak

berlaku dalam kalangan komponen PH dan parti oposisi. Pertembungan antara KEADILAN-DAP, PAS-AMANAHAH, dan DAP-PAS telah dijadikan jenaka dan menghasilkan persepsi negatif. Itu belum dikira pertembungan parti-parti oposisi lain seperti STAR dan PBDS (Baru). Kegagalan menampakkan pakatan oposisi yang bersatu nyata menyebabkan para pengundi menolak dan muak dengan politicking dalaman tanpa henti. Kesannya dapat dilihat pada keputusan akhir PRN Sarawak 2016.

Pendekatan *cash is king* atau 'wang adalah raja', juga merupakan faktor kenapa BN akan terus memerintah dengan majoriti yang besar. Pendekatan ini digunakan secara meluas di kawasan pendalaman dan separa urban yang majoritinya terdiri dari kaum Iban dan Melayu. Untuk menggerakkan jentera parti sudah pasti memerlukan tenaga dan wang. Keadaan ini memberi kelebihan kepada mana-mana parti yang memerintah. Langkah BN menurunkan pimpinan negara ke kawasan-kawasan 'hitam' nyata memberi impak kepada BN. Secara lazimnya apabila pimpinan negara turun ke sesuatu kawasan, sudah pasti akan ada peruntukan yang diberikan kepada kawasan tersebut. Itulah hakikat politik di Malaysia. Keadaan ini sudah pasti memberi kesan kepada oposisi yang tidak mempunyai dana yang cukup. Akses ke kerusi-kerusi DUN pedalaman juga menyukarkan oposisi untuk berkempen kerana kekurangan dana dan tenaga.

Selain itu, faktor persempadanan semula DUN Sarawak juga menyaksikan pertambahan 11 DUN baru dan pertambahan itu menjadikan jumlah keseluruhan sebanyak 82 DUN berbanding 71 sebelum ini. Suka atau tidak, pertambahan kerusi baru itu memberi peluang cerah kepada BN dalam memastikan jumlah kerusi yang dimenangi pada PRN Sarawak kali ini lebih besar berbanding PRN ke-10 pada April 2011. Dengan persempadanan baru Sarawak itu juga jelas menyebabkan oposisi terpaksa meletakkan calon di semua kerusi baru. Lebih teruk lagi, mereka bertanding sesama sendiri antara DAP dan KEADILAN. Kemelut ini turut memainkan peranan dalam menentukan kejayaan besar BN memenangi 72 daripada 82 kerusi DUN. Apatah lagi apabila parti oposisi cuba memainkan isu nasional kerana ketandusan isu tempatan tidak membawa kesan dan sedikit sebanyak menggugat sokongan rakyat terhadap parti mereka.

Penghargaan

Kajian ini telah mendapat dana penyelidikan daripada Institut Darul Ehsan (IDE). Penghargaan kerana membiayai penyelidikan ini.

Rujukan

- Astro Awani. (2015, Januari 5). Di manakah 11 kawasan DUN baru Sarawak? Diambil dari <http://www.astroawani.com/berita-malaysia/di-manakah-11-kawasan-dun-baru-sarawak-51557>.
- Astro Awani. (2016, April 26). Pilihan Raya Sarawak: PKR lancar Lima Janji Demi Sarawak. Diambil dari <http://www.astroawani.com/berita-politik/pilihan-roya-sarawak-pkr-lancar-lima-janji-demi-sarawak-103740>.
- Astro Awani. (2016, April 27). Pilihan Raya Sarawak: DAP lancar manifesto 10 perkara, mahu fokus menentang BN. Diambil dari <http://www.astroawani.com/berita-politik/pilihan-roya-sarawak-dap-lancar-manifesto-10-perkara-mahu-fokus-menentang-bn-103819>.
- Berita Harian. (2016, Mac 13). PRN Sarawak: PAS Umum Manifesto. Diambil dari <http://www.bharian.com.my/node/133270>.
- Merdeka Centre for Opinion Research. (2016). Sarawak State Voter Opinion Survey 2016. Diambil dari http://merdeka.org/pages/04_inNews02.html.
- Nawar Firdaws. (2016, April 26). PKR claims it is more popular than DAP in Batu Kitang. *Free Malaysia Today*. Diambil dari <https://www.freemalaysiatoday.com/category/nation/2016/04/26/pkr-claims-it-is-more-popular-than-dap-in-batu-kitang/>.
- Shaharuddin Badaruddin dan Suekadiana Affendi. (2008). Kecemerlangan Politik Peribumi Melayu/Melanau Muslim Dalam Pilihanraya Sarawak. Dalam Masyarakat Peribumi Cemerlang oleh Jiram Jamit et. Al. Akademi Pengajian Brunei. Universiti Brunei Darussalam. Halaman 117-131.

- Shaharuddin Badaruddin dan Suseela Devi Chandran. (2011). The Largest Contributors, the Least Beneficiaries: The Outcome of the 12th Malaysia General Election for the State of Sarawak. *Journal of Administrative Science, Universiti Teknologi MARA*, 130-145.
- Shaharuddin Badaruddin, Asiyah Kasim, Zurina Md Nen, Mazlan Che soh, Nadrawina Isnin dan Sarina Othman. (2012). Ethnic Politics, Social Media and Locality in the 10th Sarawak State Election, 11th Borneo Research Council Conference. Borneo Research Council and University Brunei Darussalam. 25-27 Jun 2012.
- Shaharuddin Badaruddin, Mazlan Che Soh, Mohd Yadman dan Badron Abdul Manaf. (2011). Islam dan Politik Dalam Pilihan Raya Negeri Sarawak 2011. Antara Aspirasi dan Realiti. Konferensi Antara Universiti Se Borneo Kalimantan ke-6 (KABOKA 6). Universitas Palangka Raya, Kalimantan Tengah dan UNIMAS, Sarawak. Universitas Palangka Raya, Palangka Raya, Kalimantan Tengah, Indonesia. 23-24 Mei 2011.
- Shaharuddin Badaruddin. (2006). *Transformasi Politik Hasil dari Persempadanan Semula Kawasan Pilihanraya Dalam Pilihanraya Sarawak 2006*. Dalam Ahmad Nidzam Sulaiman (ed.) *Prosiding Pilihanraya dan Pembangunan Politik Sarawak*, (pp. 251-266). Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Shaharuddin Badaruddin. (2007). Kesan Polisi Awam Pra dan Pasca Pilihanraya DUN Sarawak 2006 Terhadap Tren Pengundian Orang-Orang Cina Sarawak. *Transformasi Sosial Kebijakan/Dasar Pembangunan di Borneo-Kalimantan* (pp. 449-461). Kuching: Institut Pengajian Asia Timar, UNIMAS.
- Suffian Mansor, Rosmadi Fauzi, Mohammad Redzuan Othman, Amer Saifudi Ghazali & Zulkanain Abdul Rahman. (2013). *Pilihan Raya Kecil Parlimen Sibul, Sarawak 2010*. KL: UMCEDEL, FSSS, UM.
- Utusan Online. (2016, April 15). PRN-11 Sarawak 7 Mei, penamaan 25 April. Diambil dari <http://www.utusan.com.my/berita/politik/prn-11-sarawak-7-mei-penamaan-25-april-1.260276>.
- Zabidi Saidi. (2014, Februari 10). Antara Abang Johari, Awang Tengah dan Adenan Satem: Siapa pilihan Taib? *Free Malaysia Today*. Diambil dari <http://www.freemalaysiatoday.com/category/opinion/2014/02/10/antara-abang-johari-awang-tengah-dan-adenan-satem-siapa-pilihan-taib/>.